

НДУ ім. М. Гоголя, 2005. - С. 129-147; Недужко Ю.В. Тисячоліття хрещення Руси-України. Відзначення світовою громадськістю всесвітньо-історичної події. - Луцьк: РВВ «Вежа» Волинського державного університету імені Лесі Українки, 2003. - 200 с.; 7. Bazarko Ivan and Bilinsky Ignatius. The Establishment and Activities of the Ukrainian Congress Committee of America. // The Ukrainian Heritage in America.-New York, 1991. – P. 37; 8. Ibid.-P.36; 9. Ibid.-P.40; 10. Нарис історії ЛВУ. Торонто-Канада,1984.- С244; 11. Poltava Leonid. Ukrainian Cultural Association.// The Ukrainian Heritage in America.-New York, 1991. – P. 165; 12. Ibid; 13. Ibid.-P.165-166; 14. Нарис історії ЛВУ. Торонто-Канада,1984.- С. 245; 15. На скрижальях історії: З історії взаємозв'язків урядових структур і громадських кіл України з українсько-канадською громадою в другій половині 1940-1980-ті роки. Зб. док. та матеріалів. Кн.1 / Упоряд.:О.Г. Бажан, Ю.З.Данилюк, П. Т. Тронько.-К., 2003.-С.326; 16. Там само.-С.325-326; 17. Там само.-С.356; 18. Нарис історії ЛВУ. Торонто-Канада,1984.-С.217.

Ю.А. Зінько

РЕЛІГІЙНЕ ЖИТТЯ НА ТЕРЕНАХ ВІННИЧЧИНИ У 50-Х – 60-Х РР. ХХ СТ.

У другій половині 50-х - першій половині 60-х рр. ХХ ст. радянська держава посилила боротьбу з релігійними впливами. Комуністична партія проголосила курс на побудову «нового комуністичного суспільства» - суспільства вільного від забобонів і релігійних передсудів. Однак обмежувальні заходи післявоєнного періоду стосовно церкви і духовенства не дали відчутних результатів. Вони не змогли помітно послабити вплив церкви на віруючих. Тому у післясталінський період з'являється низка постанов і розпоряджень ідеологічно-політичного характеру, які засвідчували про посилення адміністративного тиску, грубе втручання у внутрішнє життя релігійних організацій, початок нового наступу на віру і церкву.

Дана історична проблема була предметом дослідження науковців радянської доби, а також сучасних вітчизняних та зарубіжних вчених. Залишаючи поза увагою науково-популярні і публіцистичні видання, які виконувалися на замовлення влади і мали виключно антирелігійне спрямування, варто зазначити, що історіографія радянських часів представлена рядом наукових досліджень І. Єрмакова, А. Клибанова, В. Клочкова, В. Куроєдова, В. Тимофєєва, Е. Філімонова та ін.¹ Маючи певну ідеологічну заангажованість, дані видання цікаві намаганням дослідників дати загальну картину релігійної ситуації в Україні та цінні фактологічною насиченістю.

Більш об'єктивно і повно проблема представлена у працях сучасних українських авторів. Важливе значення для вивчення досліджуваної теми має колективна праця комплексного характеру «Історія релігій в Україні». Заслужують на увагу монографічні дослідження І. Андрухова, В. Войналовича, Ю. Вільхового, С. Головащенко, В. Єленського, В. Любашенка, В. Пашенка, Ю. Данилюка та О. Бажана та ін.² Питання релігійного життя на теренах Вінниччини висвітлені переважно на сторінках наукових періодичних видань. Цікавими видаються публікації П.Кравченка, І.Романюка.³

Водночас до сьогодні малодослідженими залишається ряд проблем щодо політики радянської влади у сфері релігії, забезпечення свободи совісті в умовах радянської дійсності, питання життєдіяльності віруючих різних конфесій.

На середину 50-х років ХХ ст. Вінниччина була регіоном з високою релігійністю населення. В області діяло 127 костьолів, церков, синагог та молитовних будинків, в яких задовольняли свої релігійні потреби і знаходили душевну розраду тисячі віруючих. Тільки до складу католицької общини м. Бар входило до трьох тисяч віруючих. Щоденно костьол відвідувало до 60-ти чоловік, а у дні релігійних свят до двох тисяч.⁴ Загальна чисельність іудейського релігійного товариства м. Жмеринка становила до тисячі віруючих, м. Бершаді – до 400, а села Чернівці – до 600 чоловік.⁵ Чимало прихожан об'єднували 12 товариств старообрядців. Чисельними були протестантські релігійні громади. На Вінниччині діяло 68 товариств євангельських християн-баптистів, 25 адвентистів 7-го дня.⁶

Зберігалася тенденція до зростання чисельності релігійних товариств. Якщо у 1953 р. в області нараховувалося 2740 євангельських християн-баптистів, то в 1958 р. їх кількість зросла до 3961 чоловіка. Їх організації діяли в 423 населених пунктах 38 районів області. У перші післявоєнні роки в товариствах адвентистів 7-го дня щорічно водне хрещення приймало до 80 чоловік, а у 1958 р. більше ста віруючих. 30% з них - люди середнього віку та молодь, які були представниками колгоспного селянства та учнівської молоді.⁷

Висока релігійність населення ніяк не була сумісною з державною перспективою щодо побудови комуністичного суспільства. Радянське партійне керівництво вважало, що немає соціальних коренів релігійності радянських людей, а причиною великої кількості віруючих є погана

антирелігійна пропаганда, бездіяльність місцевих радянських та партійних органів і надлишкова свобода релігійних об'єднань. Тому політика «хрущовської відлиги» не вплинула на взаємовідносини між державою і релігійними організаціями. В країні з новою силою розгорнулася антицерковна кампанія, в основі якої продовжував домінувати марксистсько-ленінський постулат про релігію як «опіум народу». Існування релігійності у соціалістичному суспільстві відносили до пережитків минулого і впливу буржуазної ідеології. У постанові ЦК КПРС від 7 липня 1954 р. «Про великі недоліки в науково-атеїстичній пропаганді і заходи щодо її поліпшення» говорилося про бездіяльність місцевих партійних організацій у релігійному питанні, занедбаність цієї важливої ділянки ідеологічної роботи. В той же час вказувалося, що церква і релігійні секти значно поживали діяльність, зміцнили свої кадри і, гнучко пристосовуючись до сучасних умов, посилено поширюють релігійну ідеологію серед відсталих верств населення.⁸

Подальша партійна політика у релігійному питанні була визначена постановами другої половини 50-х – початку 60-х рр. ХХ ст. У 1958 р. партійні організації отримали записку ЦК КПРС «Про недоліки науково-атеїстичної пропаганди». У листопаді 1959 р. ЦК КПРС ухвалив постанову «Про заходи по припиненню паломництва до так званих святих місць». У січні 1960 р. було затверджено постанову «Про заходи по ліквідації порушень духовенством радянського законодавства про культури», а у березні 1961 р. Рада Міністрів СРСР схвалила постанову «Про посилення контролю за виконанням законодавства про культури» та Інструкцію до цього законодавства.⁹ Дані директивні документи пронизані духом войовничості. Здавалося, що комуністична партія і радянська держава готувалися до останнього вирішального бою з релігією, церквою, віруючими.

Партійні та радянські органи у спішному порядку перевіряли стан науково-атеїстичної роботи на місцях та налагоджували атеїстичну пропаганду. Однак у липні 1958 р. влада змушена була визнати, що в селах Ямпільського, Крижопільського, Муровано-Куриловецького, Тульчинського районів області атеїстична робота проводиться вкрай незадовільно. Сільські клуби закриті, або відкриваються тільки для демонстрування кінофільмів. Наочність відсутня, або застаріла. Лекції антирелігійного змісту читаються рідко. Натомість, сектантські організації мають відремонтовані і добре оформлені молитовні будинки, мають свої хори, переважно з молоді. В окремих общинах є струнні оркестри. Все це приваблює віруючих.¹⁰

У період боротьби з релігією на Вінниччині проводилися заходи по ліквідації місць паломництва віруючих. Райвиконкоми і сільські ради області виявляли і облікували всі «святі місця». До списку було занесено 10 криниць, 16 хрестів, 4 церковних подвір'я. З цього приводу місцеві партійні організації провели з віруючими «відповідну роботу», а всі криниці засипали, хрести знесли на кладовища, церковні подвір'я закрили.¹¹

Значних утисків зазнавали римо-католики. Доповідаючи у Москву голові Ради у справах релігійних культів при Раді Міністрів СРСР А. А. Пузіну про діяльність римо-католицької церкви на Вінниччині та нагляд за виконанням законів і постанов уряду СРСР про релігійні культури голова Ради у справах релігійних культів при Вінницькому облвиконкомі просив частіше збирати наради уповноважених для обговорення дій проти католицької церкви; більше випускати брошур та статей, в яких розкривати шкідливість католицтва в Україні, реакційність служителів католицької церкви; ретельніше контролювати діяльність та обліковувати кількість лекцій, прочитаних товариством поширення політичних і наукових знань проти католицизму і служителів культу; поступово виселяти ксьондзів із костельних приміщень на квартири для ліпшого контролю за їх діяльністю; більше висвітлювати в періодичних виданнях реакційну суть католицтва та говорити про необхідність посилення ідеологічної боротьби з ним.¹²

Репресивний характер заходів держави щодо церкви проявився на початку 60-х рр. ХХ ст. в період здійснення обліку релігійних об'єднань, молитовних будинків, майна церковних конфесій. Метою такого обліку було зменшення впливу церкви на політичне і духовне життя населення. Релігійні організації втрачали свої приміщення, матеріальні цінності, їм відмовляли в державній реєстрації. Так, згідно інструкції щодо застосування законодавства про культури, яка була затверджена 16 березня 1961 р. було відмовлено в реєстрації громад таких протестантських конфесій, як п'ятидесятництво і єговізм.¹³

Отже, у другій половині 50-х рр. ХХ ст. на Вінниччині помітно посилилась релігійно-церковна активність. Однак партійні і радянські органи продовжували політику обмеження і ліквідації релігії. Вони грубо втручались у внутрішні справи релігійних общин, займалися антирелігійною роботою, яка фактично переросла у боротьбу з релігійними організаціями і віруючими.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Клибанов А.И. Религиозное сектантство в прошлом и настоящем. – М., 1973. – 255 с.; Куроедов В.А. Религия и церковь в советском обществе. – М., 1984; Клочков В.В. Закон и религия. – М., 1982 – 158 с.; Э. Г. Филимонов. Христианское сектантство и проблемы атеистической работы – К., 1981. – 183 с. та ін.; 2. Андрухів І.О. Релігійне життя на Прикарпатті: 1944-1990 рр. Історико-правовий аналіз. – Івано-Франківськ, 2004. – 344 с.; Войналович В. Голгофа для віруючих. Наступ на етноконфесійні осередки як один із засобів здійснення національної політики в Україні (друга пол. 40-х -50-ті роки ХХ ст.) // З архівів ВУЧК, ГПУ, НКВД, КГБ. – 1997. – №1-2 (4-5); Пащенко В. Православ'я в новітній історії України. – Полтава, 1997. – 354 с.; Данилюк Ю.З., Бажан О.Г. Опозиція в Україні (друга половина 50-х -80-ті рр. ХХ ст. – К., 2000 та ін.; 3. Кравченко П.М. Антирелігійна боротьба на Вінниччині в другій половині 50-х – на початку 60-х рр. ХХ ст. // Вінниччина: минуле та сьогодення. Краєзнавчі дослідження. – Вінниця, 2005. – С.272 – 275; Романюк І.М. Українське село у 50-ті – першій половині 60-х рр. ХХ ст. – Вінниця, 2005 та ін.; 4. Державний архів Вінницької області (далі - ДАВО). Ф. П. 136. – Оп. – 40. – Спр.272. – Арк. 1-2.; 5. Там само. – Арк. 11-12.; 6. Там само. – Арк. 13, 15.; 7. Там само. Ф. 2700. – Оп. – 19. – Спр.57. – Арк. 55, 57, 60. 8. Пащенко В. Православна церква в тоталітарній державі. Україна 1940 – початок 1990-х років. – Полтава, 2005. – С.75. 9. Кравченко П.М. Вказана праця. - С.273 – 274; 10. ДАВО. Ф. 2700. – Оп. – 19. – Спр.57. – Арк. 58; 11. Пащенко В. Православна церква в тоталітарній державі. Україна 1940 – початок 1990-х років. – Полтава, 2005. – С.90. 12. ДАВО. Ф.П. 136. – Оп. – 46 – Спр.199. – Арк. 133; 13.Єленський В.Є. Сучасний протестантизм: динаміка, процеси, тенденції. – К., 1989. – С.10.

В.І. Дмитрук

АКТИВІЗАЦІЯ ПОШИРЕННЯ САМВИДАВУ НА ТЛІ ЧЕХОСЛОВАЦЬКИХ ПОДІЙ 1968 Р.

Період 60-х – початку 70-х років ХХ століття став новим етапом розвитку руху опору в Україні, одним із елементів якого можна вважати і самвидавський рух. Адже самвидав у суспільно-політичному житті України у цей час став основним інструментом інакодумства і поширювався в основному серед представників професійної інтелігенції, науковців, журналістів, літераторів, студентів. Подібні рухи розвивалися в багатьох східноєвропейських країнах та в інших республіках СРСР.

Вивченню та дослідженню спадщини самвидаву в Україні присвячена, на жаль, незначна кількість літератури. Виокремити можна лише деякі праці Ю. Курносова¹, Г. Касьянова², А. Русначенка³, в яких у контексті висвітлення історії дисидентського руху безпосередньо розглядається і проблема українського самвидаву. Однак найближчим часом у вивченні історії самвидаву повинні відбутися позитивні зрушення, чому, сподіваємося, сприятиме створена у листопаді 2005 року Міжнародна асоціація з вивчення та дослідження спадщини самвидаву, до якої увійшли понад 20 європейських наукових інституцій, дослідницьких організацій та архівів, членом-засновником якої став Музей-архів українського самвидаву⁴.

Метою даної статті є висвітлення питань, пов'язаних з активізацією поширення самвидаву на тлі чехословацьких подій 1968 року та методами її протидії з боку владних структур.

Чехословацькі події 1968 року вплинули на радянське суспільство загалом і українське зокрема, активізували громадсько-політичні процеси, покликали до життя розмаїття думок і поглядів. Поряд з тими нашими співвітчизниками, які були заангажовані потужними ідеологічними кампаніями, у різних верствах населення існували особи або групи осіб, які розглядали втручання у внутрішні справи Чехословаччини як протиправну, позбавлену будь-якого сенсу і обґрунтування акцію. Їх ставлення до того, що відбувалося в ЧССР, знайшло своє відображення в різноманітних петиційних кампаніях, публічних виступах, на побутовому рівні, коли суспільна свідомість не могла і не бажала сприймати нав'язані їй згори поняття.

Ідеї «Празької весни» не просто певною мірою політизували суспільство, а й послужили дієвим чинником подальшого розвитку правозахисного руху, обумовили залучення до нього патріотично настроєних кіл, які на прикладі Чехословаччини побачили перспективу своєї боротьби.

Констатуючи зростання соціальної активності, передовсім серед інтелігенції, вище політичне керівництво України й спецслужби відзначали спроби використати українськими правозахисниками «чехословацький канал» для поширення самвидаву на Заході, оприлюднення фактів численних порушень прав людини. Уже в червні–липні 1967 року українські правозахисники намагалися передати окремі рукописи та машинописні тексти до ЧССР через З. Генік-Березовську. Усі вони після отриманої оперативної інформації були вилучені на державному кордоні СРСР⁵. 31 січня